

Dr. Gazdag László

Monetarizmus és restrikció

„Érdeklődve tanulmányozom a különböző restrikciós elméleteket és politikákat, igaz, ezek még soha sehol sem vezettek eredményre”.

Milton Friedman Nobel-díjas.

Magyarországon az 1994-ben hatalomra jutott szociál-liberális koalíciót, s különösen Békési pénzügyminiszter gazdasági programját sokan, köztük neves közgazdászok is, „monetáris restrikciónak” nevezik, többnyire elmarasztaló kicsengéssel. Valójában a fogalom fából vaskarika, hiszen a cikk mottójául választott Friedman idézet is jelzi, hogy a monetarizmus (a chikágói iskola) gazdaságfilozófiájától igencsak távol áll az általános restrikció.

A tévedés valószínű oka a fiskális (nem monetáris!) egyensúlyjavító intézkedések összekeverése a monetáris pénzsűkítő gazdaságpolitikával, mely utóbbi azonban nem általános restrikciót, hanem szelektív pénzkibocsátást jelent, aminek lényege, hogy bizonyos szférák felé akadályozzuk a pénz- és tőkeáramlást, míg más szférák felé éppenséggel elősegítjük. A monetáris politika az egyik oldalon pénzt (erőforrást) szűkít, a másik oldalon viszont pénzt teremt, ez a szelektivitás lényege.

Egészen konkrétan, a monetáris filozófia lényege a schumpeteri „teremtő pusztulás” mechanizmusainak teret engedni, vagyis megvonni az éltető forrásokat a veszteséges, konzervatív energia- és nyersanyagfaló szférától, valamint annak holdudvarától a kitermelőipartól, a másik oldalon viszont hagyni fejlődni a modern, „szürkeállomány igényes” csúcs- és húzóágazatokat. Az általános restrikció ezzel szemben az egész gazdaságot egyszerre bénítja, s végeredményben nem hogy elősegíti, de kifejezetten gátolja az egészséges tőkeáramlást.

Ha azt akarjuk eldönteni, hogy ma Magyarországon monetáris politika folyik-e, ahogy azt a világon a közgazdák értelmezik, akkor meg kell vizsgálnunk ennek a monetarizmusnak a lényegi ismérveit és szembesítenünk kell ezzel a gazdaságpolitikával. Itt lehet Milton Friedman alapvető művére (Infláció, munkanélküliség, monetarizmus) támaszkodni, de mindinkább a nyugati kormányok, és főként az USA „konzervatív”, monetarista gazdaságpolitikájára az 1980-as években.

Meg kell néznünk ezen elvek és politikák viszonyát az infláció, a valutaleértékelés kérdéséhez, vagy a veszteséges szférák állami támogatásának kérdéséhez. Ha mindezeket ütköztetjük a magyar valósággal, akkor alaposan meg kell kérdőjeleznünk a „monetáris restrikció”, vagy akár a „pénzügyi szigor” jelzőjének jogosságát. Kiderül, hogy Magyarországon a pénzügyi korlátok tovább puhulnak és megy minden a maga útján, immár másfél évtizede.

1. A restrikció-csapda

A magyar gazdaság legutóbbi másfél évtizedét a restrikciós egyensúlyhelyreállító, valamint az egyensúlyt fölborító dinamizálási kísérletek egymást váltogatása jellemezte. 1979-83 között az ország lakossága először ismerkedhetett meg a radikális nadrágszij-megszorítással. 1984-ben már megkezdődött az a dinamizálás, amit az 1985 márciusi MSZMP kongresszus szentesített. 1984-87 között megduplázódott az ország adósságállománya (7 milliárd dollárról 14 milliárdra!) és 1988-ban bekövetkezett az újabb restrikció. Ez 1992 közepéig tartott, akkor az Antall-kormány újabb gazdaságélénkítésbe kezdett. 1994-ben a Horn-kormány a növekedés helyett újra az egyensúlyra helyezte a hangsúlyt.

Az általános restrikciónál mindig az az alapvető kérdés, hogy milyen célból alkalmazzuk. Ha a gazdaságpolitika lélegzethez akar jutni, ha meg akarja állítani az egyensúlyt már már kezelhetetlen mértékű romlását, akkor van létjogosultsága a megszorító intézkedéseknek, a fogyasztás visszafogásának. Ha azonban a gazdaságpolitika abból a

tévhitből indul ki, miszerint a fogyasztás visszafogása erőforrások átcsoportosítását eredményezheti a beruházási szféra számára és így a föllendülés alapját képezheti, akkor a restriktció inkább ront a helyzeten, mint javít.

A nadrágszijmeghúzás ugyanis csak a rövidtávú tartalékok föltárására, mozgósítására alkalmas, nem pedig a hosszú távú fejlődés meg alapozására. Krízismegoldó szerepe lehet, döntési helyzetbe hozhat e helyzetből kiesett kormányt, de rá gazdaságfejlesztési stratégiát építeni csak légvárépítés lehet.

A restriktció általános fogyasztás visszafogást, tehát piacszűkítést jelent, márpedig egy valódi föllendülés legfőbb akadályá éppén a piacorklát szokott lenni.

1979-83 között jól működött a restriktció, sikerült a belső fogyasztás visszafogása útján egyensúlyt javítani, 1981-83 között, három éven át külkereskedelmi aktívumot realizáltunk, ami megtévesztette a gazdaságpolitikát és a politikát is, jött a katasztrófát előidéző újabb dinamizálási kísérlet. Mert bizony az adósságállomány megduplázódása gazdasági katasztrófa volt a magyar nemzetgazdaságra nézve.

1995-ben a restriktció csapda lényege az, hogy a restriktció szerepét, lehetőségeit a gazdaságpolitika túlértékeli, összekeveri a tüneti kezelést az alapbaj gyógyításával. A fogyasztás visszafogása nem szabadíthat föl elegendő erőforrásokat a hazai modernizáció számára, lévén e megtakarítás lehetséges méretei igen korlátozottak. A másik oldalon viszont a piackorklát igen lényeges gátját képezheti a föllendülésnek.

2. Keynes-galaxis a monetarista „big bang” előtt

A XIX.-XX. század fordulója komplex technikai-technológiai fordulalmának (belsőégésű motor, villamos energia, vegyipar kezdetei, kép- és hangrögzítés, rádió, futószalag stb.) kifutását jelentősen megzavarja az I. és II. világháború, valamint az 1929-33-as nagy gazdasági

világválság. A századforduló alapinnovációira alapozott tömegtermelés csak a II. világháború után tudott igazán kibontakozni. Az infrastruktúra robbanásszerű fejlődése révén a nemzetközi tőke gyors ütemben vonta be a világgazdaságba a perifériák nyersanyag- és energiaforrásait, valamint olcsó munkaerejét. Erre az inputra alapozva a világgazdaság outputja gyorsan bővült, másrészt széles néptömegek élet-színvonala emelkedett a fejlett világban, és persze százmilliók léptek be a modern világpiac termelői közé a perifériákon is. Évtizedeken át nem létezett tehát piackorlát.

Az olcsó input teremtette meg a jóléti, paternalista állam, a „fogyasztói társadalom” anyagi bázisát. Keynes receptjeinek lényege a századforduló alapinnovációi által meghatározott gazdasági struktúra működési zavarainak tompítása, az újratermelési ciklus amplitúdóinak csökkentése volt. A szabályozó bűvész pedig nem más, mint az egyre több szerepet magára vállaló állam. A keynes-i szentháromság, vagyis az infláció-munkanélküliség-növekedési ütem triászta jelentette azt a variációs eszközt, amellyel az állam játszadózhatott. Az 1960-as években megvalósult Robison asszony gazdasági aranykora, vagyis a minimális infláció és munkanélküliség mellett maximális gazdasági növekedés. Csakhogy a korlátlan prosperitás egén már gyülekeztek a viharfelhők az 1970-es évek elején.

3. A Friedman-univerzum születése

Az 1973 októberi arab-izraeli háború nyomán kirobbant olajválság hamarosan általános energia- és nyersanyagválsággá terebélyesedett. Lezárult a XIX-XX. század fordulójának komplex technikai-technológiai forradalmára alapozott tömegtermelés korszaka, megszűnt az olcsó input, kicsúszott a paternalista állam alól a gazdasági talapzat. Ne feledjük el, hogy az úgynevezett szocialista világban is ez az olcsó input képezte az állam-gólem ökonómiai háttérét. Itt az input még olcsóbb volt az alacsony bérek, a természeti kincsekkel, erőforrásokkal való rablógazdálkodás miatt.

A chikágói iskola joggal mutatott rá arra, hogy a gazdasági bajok fő oka ebben az új helyzetben az egészséges tőkeáramlás hiánya, valamint az állam túlköltekezése. Azzal, hogy az állam igyekszik a bajba jutott ágazatokat, vállalatokat megmenteni, a munkahelyeket megőrizni, lehetetlenné teszi az erőforrások áramlását az alacsony hatékonyságú, esetleg kifejezetten veszteséges szférából a hatékonyabb tevékenységek felé, konzerválva az elavult struktúrát. Másrészt az állam túlköltekezése, a magasba szökő költségvetési deficit az infláció egyik fő gerjesztője, márpedig az infláció szintén akadályozza az egészséges tőkeáramlást, lehetővé téve a rossz hatékonyságú szféra számára is az inflációs árnyereséget és így a fennmaradást. Az infláció elkeni, elfödí a bajt, a gennyes gócot, ezért a monetaristák szerint a legkártékonyabb jelenség.

A lényeg az, hogy az 1970-es években nem a meglévő gazdasági szerkezet egyszerű működési zavaráról, az újratermelési folyamat problémájából, az egyensúly megbillenéséről volt már szó, hanem a struktúra elavulásáról, immanens lényegi válságáról. Ebben a helyzetben egy világgazdasági korszakváltásnak kellett bekövetkeznie, és vaskövetkezetességgel be is következett, melynek lényege a makrostruktúrák radikális átrendeződése, kissé leegyszerűsítve a gyárkéményes ipar leépülése és romjain a fehérköpenyes ipar kifejlődése. Ez volt már az igazi tudomány-technikai forradalom, a brain, a szürkeállomány trónra kerülése, a tudás, a kreativitás, az információ legfőbb termelőerővé válása. Innentől kezdve nem az az ország fejlődik gyorsabban, él jobban, amelyik több vasat, acélt, áramot, hűtőszekrényt, autót, fogasztát stb. termel, vagy gyorsabban növeli ezek termelését, hanem amelyik egy év alatt több információt gyűjt össze, dolgoz föl és hasznosít az élet minden területén.

Azok az országok, amelyek időben végrehajtották ezt a struktúraváltást, ma nyeresre állnak a nemzetek nagy versenyfutásában, azok viszont, amelyek kimaradtak ebből, menthetetlenül sodródnak a periféria felé.

A makroszintű szerkezetváltás legfőbb tudatos kikényszerítő eszköze ugyanakkor a monetáris szigor volt, aminek semmi köze a nadrágszíjhúzáshoz, az általános restriktcióhoz. Ellenkezőleg! Amikor a monetaristák az inflációt teszik meg egyes számú közellenségnek, akkor éppen a legszegényebb tömegek pénzének vásárlóerejét, vagyis a legszegényebb fogyasztói piacot kívánják megvédeni, regenerálni.

3.1. Pénzügyi szigor

Mint láthatjuk, a monetaristák nem a fogyasztás visszafogására helyezik a hangsúlyt, hanem a tőkeáramlásra, illetve a fogyasztásnak, a jövedelemkiáramlásnak a tényleges teljesítményhez való kötésére. Ott áramolhatnak ki csak jövedelmek, ahol valós, a piac által elismert teljesítmények mutathatók ki, ott viszont ki is áramlanak, vonzva a társadalom erőforrásait, a tőkét, a munkaerőt stb.

Ahol nincs piac által ténylegesen elismert teljesítmény, ott viszont elapadnak az éltető, életben tartó források (e forrás a paternalista állam volt), tehát megindul innen az erőforrások eláramlása.

Az infláció megfékezésével senki nem realizálhat inflációs árnyereiséget teljesítményétől függetlenül, vagyis a beteg góccok a felszínre kerülnek, a műtét végrehajtható.

3.2. Valutaleértékelés

A chikágói iskola szemében a legfőbb bűnök egyike a nemzeti valuta leértékelése. Túl azon, hogy önmagában is inflációt gerjesztő lépés, nem tekinthető másnak, mint az alacsony hatékonyságú exporttevékenységnek dobott állami mentőöv, amely szintén elfedi a beteg góccokat.

A gazdaságpolitika egy téveszmének a foglya, hiszen exportot akar ösztönözni, de valójában csupán a gazdaságtalan, alacsony hatékonyságú exportot tartja életben, megakadályozva az egészséges tőkeáramlást a magas hatékonyságú exportra képes tevékenységek felé.

A másik kedvezőtlen hatás a tőkeimport visszafogása. Ez teljesen ellensúlyozhat mindenfajta rövidtávú kedvező hatást is. Amikor a Reagan kormány az USA-ban megerősítette a dollárt a kamatlábak radikális megemelésével (6 százalékról 19 százalékra!), akkor megkezdődött a dollár fölértékelődése. Hamarosan 200 milliárd dollárra szökött fel a külkereskedelmi mérleghiány, rengeteg közgazdász örültségnek tartotta ezt a politikát. Viszont nem vettek tudomást arról, hogy a tőkeimport, valamint a külföldi amerikai cégek hazautazásai fedezték ezt a mérleghiányt, vagyis a szerkezetváltást az USA a külföld erőforrásainak bevonásával hajtotta végre. Ennek következtében olyan ütemű modernizáció zajlott le az amerikai gazdaságban, amely mértékadó becslések szerint a japán modernizációt is fölülmulta. A világgazdasági korszakváltás legnagyobb nyertese az Amerikai Egyesült Államok lett!

A valutaleértékelés tehát pótbecslés, egyben bumerángxént üt vissza alkalmazójára. Mindez fokozottan igaz egy importfüggő országra nézve, hiszen megdrágítja a termelési célú importot, rontva az általános versenyképességet.

3.3. Puha korlátok

Valójában a magyar gazdaságpolitikával kapcsolatban tévedés „monetáris szigorról” beszélni, hiszen nem volt itt semmiféle szigor. A forintleértékelgetés, az infláció elleni küzdelem elhanyagolása önmagában is a pénzügyi korlátok fölpuhulását eredményezte, lehetővé téve az alacsony hatékonyságú szféra életben maradását, inflációs és leértékelési árnyereség zsebrevágása révén.

Másrészt tovább folytatódott az alacsony hatékonyságú, energia- és nyersanyagfaló, konzervatív szféra és az ezt kiszolgáló kitermelőipar támogatása. Hogy éppen milyen jogcímen, milyen magyarázattal alátámasztva, az teljesen lényegtelen.

A bankkonszolidáció tökéletes példája volt ennek a korlátpuhulásnak. Ha ehelyett a termelőszféra regenerálása ment volna végbe e 350 milliárd forint fölhasználásával, például az élelmiszergazdaság technikai megújítása, akkor ez a hitelképesség javított termelőszféra kihúzta volna a pénzügyi szférát is a csődből. Sajnos fordítva nem fog menni, idáig legalábbis úgy tűnik.

Magyarországon tehát szó sincs monetáris szigorról, ellenkezőleg, a korlátok tovább puhulnak, gazdasági szerkezetváltás helyett tehát az elavult szerkezet konzerválása folytatódik.

3.4. Makroszint és mikroszint

A világgazdasági korszakváltás élesen rávilágított a makro- és a mikroszint közti alapvető különbségekre. A nemzetgazdasági szintű, ágazati mélységű struktúraváltás egyszeri, lökésszerű, kormányzati kézivezérést igénylő folyamat, nem lehet a piacra bízni. Ez maga a korszakváltás. Ki kell alakítani a gazdaság új követelményeihez igazodó makroszerkezetét, vagyis karcsúsítani, esetleg teljesen felszámolni a konzervatív energia- és nyersanyagfaló ágazatokat, a kitermelőipart, kiépíteni az új, brainigényes csúcs- és húzóágazatokat, az infrastruktúrát, a szolgáltatások és az idegenforgalom szféráját.

Mikroszinten a szerkezetváltás döntően vállalati termékszerkezetváltást jelent, amely egy egészséges piactudásban folyamatos, piacvezérelte dolog, amelybe persze a technika állandó megújítása is beletartozik.

Azonban ami mikroszinten szerkezetváltás, az lehet, hogy makroszinten szerkezetkonzerválás. Ha egy ország például csekélyke erőforrásait arra fordítja, bányászata, gépipara stb. szerkezetet váltson, akkor ez konzerválás. Ezért nagyon fontos a két szint elkülönítése. Egyfelől téveszme az, hogy a struktúraváltást a piac kényszeríti majd ki (ha puhák a pénzügyi korlátok semmiféle ilyen hatást a piac nem tud gyakorolni eleve), másfelől az, hogy a meglévő makroszerkezet érintetlenül

hagyása mellett a mikroszinten végrehajtott modernizáció önmagában elégséges.

3.5. A „tudásipar”

A fejlett Nyugat az elmúlt 50 évben nem technikába, termelőeszközökbe investált a legtöbbet, hanem az emberi fejekbe! Ez volt a nyugati civilizáció sikereinek tényleges kulcsa. Az USA-ban például 1945-ben a „leszerelt katona törvény” milliók előtt nyitotta meg az egyetemek kapuit. Ez a tömeges felsőoktatás igazi kezdete. Erre a hatalmas szellemi potenciálra támaszkodott majd a fellendülés. Mindez megismétlődött akkor, amikor az 1970-es évek nagy strukturális válsága közepette Nyugat-Európában, Észak-Amerikában és Japánban a fiatalokat nem hagyták a munkaerőpiacra zúdulni, illetve munkanélküliként az utcán őgyelegni, hanem a felsőoktatás területén parkoltatták őket. Újabb hatalmas szellemi bázis képződött a tudományos-technikai forradalom által vezérelt gazdaságfejlődési korszak számára.

Sajnos a keleti tömb és a harmadik világ az erőltetett iparosítás politikáját követve nem a „tudásiparba” koncentrálna erőforrásait. Az ipari felhalmozás egy elavult, konzervatív gazdaság szerkezetet eredményezett, amely pazarló is egyben, inkább lekötve a társadalom erőforrásait, semmint új erőforrásokat generálva.

Magyarországon ma a foglalkoztatottak egyharmada munkája során egyáltalán nem kényszerül használni az írás-olvasás-számolás legelemibb képességét sem. Ez problémáink igazi gyökere és nem az, hogy fölborult az egyensúly, hogy többet fogyasztunk, mint amit megtermelünk stb.

Mindezt tetézi az adósságteher, amely már szinte kezelhetetlen, amely megfoszt minket évről-évre maradék erőforrásainktól is.

Öt évvel a rendszerváltás után az ország még mindig egy zsákutcában halad előre, csúszva tovább lefelé a periféria lejtőjén.